

KERTINĖ PARAŠTĖ

Valdžia ir meno kriterijai

Jei kas pramato galimą pavertęs Lietuvos menininkų laisvę sovietinio persitvarkymo bei demokratizmo dėka, tegul perskaito *Literatūros ir meno paaugštą*. Ji ta pati kaip anksčiau. LTSR Kultūros Ministerijos ir Rašytojų Sąjungos Organas.

Jei sutiksime su tuo, kad Rašytojų sąjunga irgi yra valdžios padalinys, tai šiame savaitrašty aptariami menai – proza, poezija, kritika, dramaturgija, kinematografija, dailė, muzika – norom nenorom tebelieka valdžios žinioje.

Gal kas pasakys, kad tai yra pareigūnų ir menininkų socialinė sandora, graži humaniško bendravimo apraška. Taurios idėjos įkūnijimas. Tuo labai abejoju: ligšiolinė sovietinio gyvenimo patirtis parodo visiškai priešingus faktus. Valdžia ne tik rėmė, bet ir žiauriai persekiavo menininkus.

Kai kurie tenyščiai kultūrininkai jau atvirai pasisako prieš valdžios kišimąsi. Štai Jerevane šiuolaikinio meno muziejaus įkūrėjas ir direktorius Henrikas Igitianas neseniai *Izvestijose* pasiūlė įsteigti panašų muziejų Maskvoje. Ne valdžios pastangomis, ne jos lėšomis, bet privačia iniciatyva ir darbu, jaunimui padedant. Tereikia tik patalpų, kad ir senų. Tai vienintelė prašoma malonė. „Mes patys suremontuosime, sutvarkysime (...) Nenoriu, kad valstybė skirtų ir pinigų paveikslams pirkti. Mes patys surasime lėšų“.

Dar kelios jo įsidėmėtos pastabos: „Kiek galima sėdėti valstybei ant sprando! Menas turi apsimokėti“. „Jokioje valstybėje menininkai neturi tiek privilegijų, kiek mūsų šalyje. Dirbtuvės, kūrybinės komandiruotės, kasmet valstybė perka paveikslus. Bet kokia tai vienpusiška meilė“.

Gudriai šneka Igitianas, netiesiogiai glostydamas tuos, kurie perka menininkų palankumą. Pareigūnų dailės gamyba valstybei jis drąsiai vadina „makulatūrizmu“. Klausia: „Kodėl mes gaminame kolosalius kiekius tapybos, kurios niekas nenori žiūrėti? Kiek dar bus eikvojamos valstybinės lėšos? nesirūpinant, kuo jos taps?“

Prieš keliolika metų savo aki-

mis mačiau šitokių tapinių ekspoziciją Los Angeles Konvencijų centre, kur vyko TSRS mokslo, meno, pramonės paroda. Išpūdis atgrasus. Teko tik stebėtis, kodėl šitoks saldžiaspalvis peizažas šlamštas gabenamas į užsienį.

Anuometinės parodos rengėjai, matyt, tą visą tapybinį perteklių buvo ištraukę iš valstybės pripažintų dailininkų fondų, laikomų saugyklose, rūsiuose. Tais kūrinių rūpinamasi. Dažna proga valstybė stengiasi juos iškišti publikai. Už dolerius – dar kaip.

Tuo tarpu nepripažinti dailininkai neturi galimybės parodyti ir parduoti savo darbus galerijoje ar viešojoje aikštėje. Anksčiau dėl to buvo įsiviliama net į konfliktus su valdžia.

Igitianas pažymi: „Laimė ar nelaimė, bet gerų dailininkų visada maža, labai maža. Visame pasaulyje. Ir mes turime surasti pačius vertingiausius. Galbūt visai nežinome. Mes ištraukiame į šviesą tą turtą – tai jums ir viešumo politika“.

Nemanau, kad Igitiano balsui už menininkų savarankiškumą nepritaras niujorkietis grafikos veteranas Vytautas K. Jonynas, š.m. kovo 13 d. LTSR Aukščiausios Tarybos prezidiumo apdovanojamas nusipelnęs meno veikėjo garbės vardu. *Literatūroje ir mene* rašoma: V.K. Jonynui „didelį įspūdį padarė tai, kad Lietuvos dailininkus valstybė aprūpina dirbtuvėmis, netgi specialiomis įmonėmis“. Pridurčiau: ir lengvatomis, ir privilegijomis.

Taip sakant, jei žinai, kaip dirbti savo žanre, ir jei nutuoki tai, ko pageidauja partijos estetai, gali ramia galva dekoruoti jų pastatus, kas svarbiausia, būsi aprūpintas per visą gyvenimą, nepaisant ar kūrinių aukšto lygio, ar ne. Tavo kūrybos genialumą ir reikšmę tautos kultūrai nustatys valstybė – joji aukščiausia grožio įvertintoja.

Nenuostabu, kad nedidelėje LTSR yra tiek daug nusipelnusių dailės meistrų. Jie piešia, tapo, raizgo, kala, lipdo, audžia, fotografuoja. Anot Igitiano, sėdi valstybei ant sprando. O gal atvirkščiai: valstybė sėdi ant jų sprando.

Pr.V.

Klasicizmas modernioje architektūroje

ALGIMANTAS TAMAŠAUSKAS

Po dešimtmečių paniekos ir pašaipos klasicizmas vėl yra naujas terminas, dominuojantis šių dienų architektūrinius rašinius ir pasikalbėjimus. Klasicizmas, arba geriau tariant suprantamas klasicizmas, buvo didesnis pašaipos terminas Europoje, kur susietis su nacių Vokietijos, fašistų Italijos ir kitų diktatūrinių režimų architektūra prijungė šį terminą prie neprimtos architektūros pasekmių. Tačiau šiandien šis terminas yra vėl su mumis, kai architektai, ypač vadinami postmodernistai, priekėlė klasicizmą kaip terminą, išreiškiantį visa, kas yra gera, visa, kas yra gyva, visa, kas yra žmoniška. Yra taip, kad beveik kiekvienas postmodernistinis pastatas kur nors savyje išreiškia atspindžius, jei ne tiesioginiu būdu, klasišinių motyvų ir dekoracijų.

Postmodernistai teigia, kad modernioji architektūra, sukurta ir apibūdinta vadinamųjų meistrų, Mies van der Rohe, Le Corbusier, Walter Gropius ir kitų, po dramatišų kūrinių 20-to amžiaus pradžioje, išsigimė į griežtą, siaurą, pasikartojantį, jei ne nuobodų architektūrinį stilių, publikos niekad nesuprastą ir net niekad nepriimtą. Modernaus tarptautinio stiliaus (International Style) kūrėjai, atmesdami ir paniekindami klasišinę architektūrą, atmetė kažką, kas buvo žmoniška, kažką, kas buvo visiems suprantama ir visiems prieinama.

Iš esmės postmodernistai architektai stengiasi vartoti klasicizmo formas atkurti socialinių architektūros kontekstą. Jie apsiėmė sukurti pastatus, kurių kontekstas būtų suprantamas tuos pastatus naudojančioms, pastatams, kurie būtų visų pozityviai įvertinti. Tam tikslui jie vartoja klasišines formas, kartais atidėjęs kopijuodami, kartais manieringai, ir kartais net ir pasijuokdami ar ironiškai komentodami architektūrą.

Jie stengiasi suteikti simbolius, kurių modernioji architektūra nepajėgė pateikti. Ir tuos simbolius jie mano atrasti klasišinėse architektūros formose – kolonoje, arkose, frontone, antabementu, detaliu. Tai nereiškia, kad viskas turi būti vartojama istoriškai ar net archeologiškai. Modernus interpretavimas tos kalbos formų mūsų dienų modernia struktūrine medžiaga gali būti klasišinis.

Anot Summerson, antras būdas, kaip pastatas gali būti traktuojamas klasišiniu, yra jo santykis su harmonijomis. Jis pažymi, kad klasišiniuose pastatuose visos dalys giminingosios proporcijomis. Keičiant vieną pastato dalį reikalingas atitinkamas suderinimas kitų dalių.

Harmonija egzistuoja aritmetiniuose santykiuose, kur dalys yra surištos tiesioginiais santykiais su kitomis dalimis arba su tiesiogiai giminingomis to santykio proporcijomis.

Šio straipsnio tezė yra tai, kad postmodernistai klysta, teigdami, jog modernioji architektūra, kaip mes ją žinome šiame šimtetyje, buvo sukurta, atmetant klasicizmą. Man atrodo, kad tai yra buvę kaip tik atvirkščiai. Norėčiau čia parodyti, kad moderniosios architektūros meis-

toti ji logiškai nėra tas pats. Klasicizmas yra kalba ir kaip kalba jis turi taisykles. Vartoti klasicizmą simboliškai reiškia, kad visi supranta tą kalbą ir žino tos kalbos taisykles. Be to supratimo ir žinojimo klasicizmas kaip simbolis yra beprasmiškas. Tų simbolių vartojimas pasireiškia kaip asmeniškasis egoizmas ir labai kaprizinga abstrakcija. Skaičius žmonių, galinčių suprasti ir įvertinti šiuos simbolius, yra labai ribotas. Kas ne kas, bet postmodernioji architektūra tad pasidaro dar daugiau elitinė, negu modernioji architektūra yra buvusi. Postmodernizmo ironiški komentarai ir juokai palieka negyvi, kadangi vieninteliai žmonės, galintys pasijuokti, yra tik kiti to stiliaus architektai.

Ricardo Boffil savo Les Arcades de Lac (Marne-la-Vallée, 1978) vartoja didžiules kolonas labai brutaliai ir neturi aktualaus masto. Formos yra sukurtos be hierarchijos ir be sujungties. Tektoniška išraiška sunkiai išskaitoma.

„Piazza d'Italia“ (New Orleans, 1978), Charles Moore kūrinys, spindi spalva, vandeniu, ir šviesomis, kaip kokia reklama. Dalys prikrautos ir perkrautos aiškiai klasišinių formų ir motyvų. Deja, klasicizmo pagrindinis principas yra tas, kad prie baigto kūrinio niekas negali būti pridėta ir niekas atimta. Čia, atrodo, tai nesudaro skirtumo. Ar mažiau, ar daugiau, viskas pasilieka tas pats.

Mes prie vieno ar prie kito postmodernistinio architektūrinio paminklo esame pritraukiami emociškai – ar tai galys paskatinti, ar spalvos sužavėti – bet ne visados suprantame architektūros užsimojimą arba teisingai įvertiname pastato uždavinį.

Jei norime kalbėti apie klasicizmą modernioje architektūroje, mes turime suprasti, kas tai yra klasicizmas. Summerson, savo knygoje *The Classical Language of Architecture*, išleistoje pirmą kartą 1963 metais, apibūdina klasicizmą dvejopai. Pirmą, klasicizmas yra vartojimas aktualios klasicizmo kalbos – orderių, arkų, frontonų, antabementu, detaliu. Tai nereiškia, kad viskas turi būti vartojama istoriškai ar net archeologiškai. Modernus interpretavimas tos kalbos formų mūsų dienų modernia struktūrine medžiaga gali būti klasišinis.

Anot Summerson, antras būdas, kaip pastatas gali būti traktuojamas klasišiniu, yra jo santykis su harmonijomis. Jis pažymi, kad klasišiniuose pastatuose visos dalys giminingosios proporcijomis. Keičiant vieną pastato dalį reikalingas atitinkamas suderinimas kitų dalių.

Harmonija egzistuoja aritmetiniuose santykiuose, kur dalys yra surištos tiesioginiais santykiais su kitomis dalimis arba su tiesiogiai giminingomis to santykio proporcijomis. Šio straipsnio tezė yra tai, kad postmodernistai klysta, teigdami, jog modernioji architektūra, kaip mes ją žinome šiame šimtetyje, buvo sukurta, atmetant klasicizmą. Man atrodo, kad tai yra buvę kaip tik atvirkščiai. Norėčiau čia parodyti, kad moderniosios architektūros meis-

„Ant Akropolio“ – Jolantos D. Švapaite nuotrauka iš trylikos Lietuvos fotografų išvykio metinės parodos. Siemėtinė, šešioliktoji. Lietuvos fotografų paroda

rengiama Čiurlionio galerijoje. Jai nimo centre, Chicagoje, nuo spalio 23 iki lapkričio 1 dienos.

trai buvo persisunkę klasicizmo tradicijomis, suprato jas gerai ir vartojo tą supratimą pagrįsti naują dvidešimtojo amžiaus architektūrą.

Deja, jei mes tikėjome moderniosios architektūros propagandistais, tai tikėjome, kad modernioji architektūra buvo sukurta prieš praetis istorizmus. Mes tikėjome, kad modernioji architektūra buvo racionalu, ir kad visi kiekvienos programos sprendimai glūdėje atsargioje tos programos analizėje ir kad atitinkantis sprendimas buvo lo-giškas, tvarkingas, ir kylantis iš „mūsų laikų dvasios“. Mes buvome taip mokomi universitetuose ir architektūros istorijos kursuose, kur išmokome vardus, datas ir stilius, bet mažai įgijome supratimo architektūros prasmės. Tinkamumas buvo idealas; stilius buvo nuodėmė.

Tačiau moderniosios architektūros meistras niekada neatmetė visos praeties. Jie to negalėjo padaryti. Jie atėjo iš aplinkos, kur praetis buvo gerbiama, kur ji turėjo vertę. Net ir Frank Lloyd Wright romantinis sukilimas buvo jo vėlyvųjų metų produktas, ne jo kūrybinės jaunystės epizodas. Moderniosios architektūros meistras vėliau siekė pergalvoti ir naujai apvarstyti architektūros pagrindus, kadangi naujos programos buvo visai skirtingos nuo praeties.

Vienas iš pirmųjų pradininkų

buvo Peter Behrens, kurio AEG Turbin fabrikas Berlyne (1908) buvo pirmas pastatas Vokietijoje, naudojantis plėnų ir stiklą. Kurdamas pastatą, kuris turėjo išreikšti naują AEG bendrovės kūrybingos technologijos dvasią, Behrens pavartojo klasišinės šventyklos prototipą, nors ir apdengta modernia medžiaga ir vartojanti visai kitokią struktūrinę sistemą. Dvasia ir proporcija tai yra klasišinis pastatas. Pleno kolonos, laikinės stogo struktūra, aiškiai reprezentuoja klasišinę kolonadą. Stogas, nors sekantis struktūros forma (truss), netoli nutoles nuo trikampio frontono. O taip pat sienų nuolydis išryškina stogo liniją, sukurdamas klasišinės šventyklos formą – pagrindą, centrinę dalį ir antabementą su frontonu. Nors Behrens ir nelabai plačiai vertėsi architektūra, jo studijoje, vienu ar kitu laiku, dirbo Mies van der Rohe, Le Corbusier, ir Walter Gropius – didingi vardai modernioje architektūroje.

Aiškiausias pavartojimas klasišinių koncepcijų modernioje architektūroje buvo Mies van der Rohe projektuose. Tai atrodė kaip prietaravimas, nes Mies kaip tik reprezentuoja modernizmo viršūnes. Jo plieno ir stiklo architektūra vengia bet kokio ornamento ir išreiškia mūsų laikų dvasią. Tačiau klasicizmo pagrindai aidi per didesnę dalį jo

architektūros. Jei pažvelgiame į jo Farnsworth House (1950) ar į jo Crown Hall (1962), matome, kaip klasišinės šventyklos forma yra abstraktuota į pagrindines kvadrato geometrijas, kur struktūrinė sistema, susidedanti iš kolonų ir jų ramsčių, aiškiai išžiūrima.

Aiškesnis atspindys klasišinės formos matyti Mies van der Rohe Barcelonos Paviljone (1929) ir Naujojo tautinėje galerijoje, Berlyne (1968). Abiejuose matomi tie trys pagrindiniai kiekvienos graikų ar romėnų šventyklos elementai – pagrindas, kolonų vidurys ir antabementas. Žvilgsnis į Gilly projektuoatą Friedricho Didžiojo paminklą (1798) in Von Klenze Valhalla Regensburge (1848) parodo Mies van der Rohe pirmakūnų. Bet daug ryškesnė itaka moderniosios architektūros miestrams buvo Karl Schinkel, kurio Schauspielhaus Berlyne (1820) ir Alte Museum (1824), taip pat Berlyne, rodė keliai kaip vartoti klasicizmo formas ir principus visai naujomis architektūrinėmis programomis. Schinkel išpildė akmens, Alte Museum detalėse, kaip tik buvo Mies van der Rohe studijuoti ir pavartoti plieno ir stiklo detalėse Illinois Institute of Technology pastatuose, Chicagoje.

Tačiau Mies van der Rohe darbuose niekas nėra apvilktas istorizmo drabužiais. Jis nepateikia

(Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

Valdžia ir meno kriterijai • Klasicizmas modernioje architektūroje
• Chicagos teatruose • Romualdo Juodeikos „Laukinės aguonos“
• Iš Graikijos moterų poezijos • PEN rezoliucija • Mariją Aukštaitę palaidojus • Tomas Venclova apie Pasternaką • Naujos knygos

Klasicizmas modernioje architektūroje

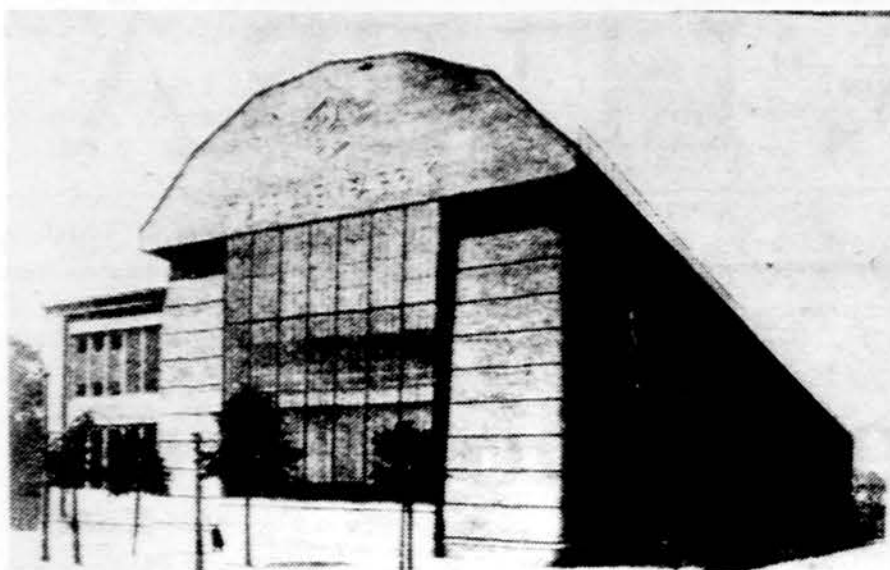
(Atkelta iš 1 psl.)

klasicizmo motyvų kaip plona sluoksnį, dengiantį modernų pastatą. Jis neverta pagauzinti, nors ir abstraktuotų klasicizmo formų, kaip Edward Durrell Stone vartoja savo New Delhi ambasadoje, Philip Johnson Amon Carter Museum of Western Art, Fort Worth, Texas (1958), ar Minoru Yamasaki Northwest National Life Insurance Company, Minneapolis, Minnesota (1964). Vertiau Mies sugebėjo suderinti savo įtakas su savo asmeniniais įsitikinimais, kurdamas formas, kurios teikė jam prasmę, sustatytos ir stiprų geometrinį giminingų dalių junginį. Jo architektūra buvo įkvėpta klasicizmo dvasios, bet nebuvo klasicizmo pamėgdžiotija – rimtai, ironiškai, ar kitaip.

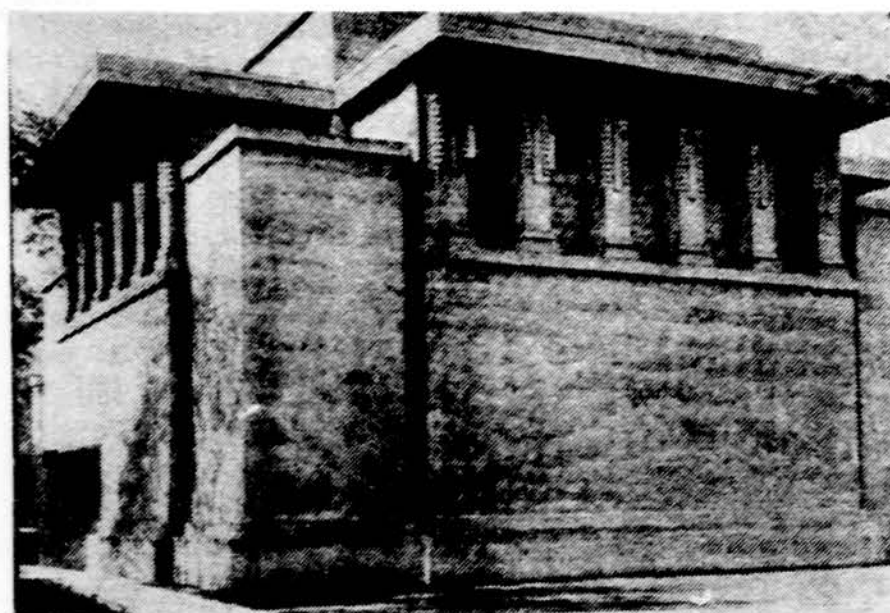
Le Corbusier buvo labai paveiktas klasicizmo tradicijų savo jaunystėje. Kaip jaunas architektas, jis keliavo po Graikiją ir Artimuosius Rytus, pripildydamas savo sąsiuvinį šventyklų ir tradicinės architektūros piešiniais. Savo architektūroje jis stiekė amžinosios vertybės principu, kurie yra kiekvienos praeities architektūros palikimai. Jo noras buvo sujungti šias amžinos vertybes su mūsų amžiaus dvasia. Del to jis vartojo naują medžiagą, gelžbetoną, galinčią atlikti daug daugiau dalykų, negu galėjo klasicinė architektūra, ribojama akmenų dydžio. Tačiau geometrinė forma, glaudinti jo architektūroje, atspindi praeities formas. Pusiaur atmintis praeities detales praturtina jo architektūrą.

Jo Villa Savoye (Poissy, 1927) stipriai išreiškia klasicinės šventyklos formą, kaip ir Mies Barcelonos Paviļjonas. Nesvarbu, kad stulpeliai (kaip Le Corbusier vadina „pilotis“) yra labai ploni ir kad gelžbetonas leidžia struktūrai prailginti atstumus tarp balkių, tuo būdu panaikindamas tarpines atramas – forma yra klasicinė. Vilos nustatymas vietoje taip pat yra klasicinis. Pakelta ant kalno, balta savo tyrumu, ji yra šventykla. Vilos forma turi labai aiškias proporcijas, yra labai tvirtai sukomponuota. Vientisumas pinasi su tuštuma, teikdami pastatui gyvumą. Kas Beaux Arts tradicijoje būtų buvę sašas pastatas – klasicizmo įtakoje tampa kažkas gyva, dinamiška, aistringa.

Le Corbusier tikėjo, kad vienas iš pagrindinių kūrybą gimdantių klasicizmo principų buvo proporciniai elementai architektūroje. Visos dalys yra giminingos dalių mišinys – visos turinčios

AEG turbinų fabrikas. Berlynas, 1908. Architektas Peter Behrens.

Unity Temple, Oak Park, Illinois, 1906. Architektas Frank Lloyd Wright.

geometrinį santykį tarpusavyje. Jo žymusis *modulor*, pagrįstas žmogaus figūra, suteikė jam raktą – jungiantį elementą – kuris suteikė tvarką ir jungtį jo paties architektūroje, nežiūrint kio masto.

Frank Lloyd Wright architektūra, atrodanti kaip maistingos ir laisvos dvasios darbas, yra taip pat persunkta klasicizmo dvasia ir tvarka. Wright vartojo savo pamėgtą japonų architektūros praeities tradicijas, bet kurį laiką turėjo ir patraukimą į Majų architektūrą iš Centrinės Amerikos. Tačiau jis taip pat vertino klasicizmo formas, nors jo architektūra ne taip lengvai atskleidžia klasicizmo įtaką.

Jei mes pažvelgsime į Unity Temple (Oak Park, Illinois, 1906), mes matysime tą patį padalinimą į tris dalis, kaip matome klasicinėje architektūroje – pagrindas, vidurinė dalis ir stogas, kuris labai panašus į antabementą. Šis padalinimas į tris dalis matyti daugelyje jo Prairie School namų formų, kaip Robie House (Chicago, 1908), Willis House (Highland Park, Illinois, 1902) ir kitų. Tačiau jo didesnėje kompozicijoje, kaip Unity Temple, matyti ne vien šven-

tyklos forma, bet taip pat klasicinis formalumas ir simetrija. Kvadrato forma, kaip jungiantis elementas, dominuoja ne vien tik plana, bet taip pat ir detales. Pilioriai, paprasti ir definuoti embrioniškais kapitoliais, kyla kaip klasicinės kolonos paremti antabementą. Išorės formos atspindi interjerą. Juk tai iš tikrųjų yra šventykla, kaip net ir vardas patvirtina. Tad nenuostabu, kad palyginimas Wright'o Unity Temple su Schinkel'io Schauspielhaus atskleidžia panašumus masėje ir formoje. Abu pastatai ir abu architektai remiasi klasicizmo tradicija.

Panašaus randame ir Larkin Building pastate (Buffalo, 1908). Čia yra pastatas komercinei firmai su raštinėmis, išdalytomis po keletą aukštų, aplink centrinį atriumą. Programa yra moderni ir architektūrinis sprendimas yra pagal darbą funkcija ir dirbančiųjų psichologiją. Tačiau klasicizmo aidai matyti pastato masėje. Pastatas yra rimtas ir jo masė, proporcijos ir siluetai yra kontroliuoti. Klasicinės formos matomos išorėje, kur sienos išreiškia didžiulį kolonų formas, o šoninės sienos rodo kolonų rikiuotę. Pastato planas pagrįstas kvadrato forma, simetriškai išdėliota taip pat kaip ir Unity Temple.

Kaip klasicizmas tarnavo praeities architektūrai, taip naujos, transformuotos klasicizmo formos turėjo tarnauti naujiems industriiniams laikams. Visuose Wright pastatuose randame klasicizmą, bet pakeistą ir transformuotą į kažką kita, daugiau pritrūskantį jo civilizacijos vizijai ir sapnams tos visuomenės, kurią jis turėjo vilties sukurti.

Suomijoje Alvar Aalto, savo Politechnikos institute (Otanieni, 1955), pasekė ir savaip interpretavo graikų koncepcijas apie santykį tarp pastatų ir taip pat su gamta. Jo pagrindinis pastatas, paskaitų salė, turi savo formoje išreikštus santykius su graikų teatru. Nors ir pagrindinė salės orientacija yra į vidų, išorinė dalis, atdara gamtai, labai primena graikų teatrų apskritą formą ir tokį pat atdarumą gamtai ir aplinkai. Akademija ir gamta, nors ir Suomijoje, yra graikiškas mišinys.

Louis Kahn apibūdino savo darbą kaip besilaikančius klasicines architektūros principus. Pagrindiniai jo pastatai rodo tą racionalų santykį, kur visos dalys rišasi viena su kita į sklandų

derinį. Salk instituto (La Jolla, 1965) komplikauta programa išreiškia išorėje labai formaliai. Struktūrinis pastato išsivystymas ir gelžbetono vartojimas rodo jį gana modernišką. Tačiau savo sudėtimi, savo santykiu tarp dalių, savo kartojimu kvadratinų segmentų ir savo formaliu planavimu pastatas artėja prie klasicinės architektūros. Kahn vartoja istoriją atsiminimuose. Niekas nėra tiesiogiai istoriškas, bet viskas moderniška yra sukurta pagal istorinę klasicizmo dvasią.

Visa tai aiškiau matyti Kahn plane valdžios rūmams Dacca, Bangladesh (1964). Čia grupė valdiškų pastatų yra sugrupuota ant nedidelio pakilimo Bangladesh lygumoje. Planas yra ne visai, bet beveik simetriškas. Kambarių, ar geriau sakant, erdvių formos, yra geometriškos ir įvairios. Jos labai primena romėnų didžiulius maudyklių kompleksus, kur simetriškai išdėstyti ir įvairiomis geometrinėmis formomis pajavrinti buvo didieji kambariai.

Pagrindinė moderniosios architektūros prielaida 20-tame amžiuje buvo ieškojimas pagrindų, tu pradinių primityvių formų ir savokų, į kurias būtų galima atsiremti, siekiant sukurti geresnę aplinką. Moderniosios architektūros meistrų tarpe dominavo bendras įsitikinimas, kad niekas nėra taip esmiška ar taip pagrįsta esminiu geometrinėmis formomis, kaip klasicinių laikų architektūra. Klasicinėje architektūroje esminės geometriškos dominuoja, planavimas yra simetrinis ir erdvių išdėstymas yra sekvenčinis. Santykiai su išore yra natūralūs santykiai. Pastatai yra išdėstyti pagal jų funkciją primatą ir gamta yra tik anapus; ir, ypačiai teatrų kontekste, gamta yra būdinga struktūros dalis.

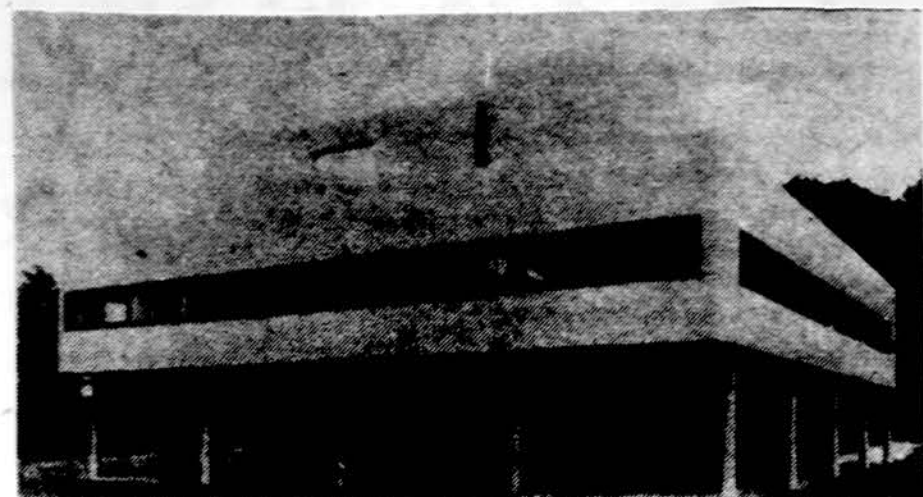
Visa tai neužginčija, kad gal mes esame daugiau sofistikuoti negu moderniosios architektūros svajotojai. Yra prileistina, ar gal net ir galima, kad mūsų *aplique* architektūriniai sprendimai kaip tik ir yra mūsų laikų dvasios, užsimantys akimirkiniams, penkiolikos minučių laikotarpiais, blizgėjimais ir tvykstėjimais. Mes turime išreikšti savo idėją ar mintį per daug trumpesnį laikotarpį, konkuruodami kiekvienu momentu su kitomis formomis ir

žinutėmis, reikalaujančiomis mūsų dėmesio.

Tačiau, kaip matėme iš keleto pavyzdžių, būtų klaidinga manyti, kad 20-to amžiaus modernioji architektūra kilo iš vispusiško praeities atmetimo, ar kad tie meistrai buvo naikintojai viso, kas vertinga, ką mes šiandieną lyg ir tik vėl atrandame.

Moderniosios architektūros kūrėjai žinojo ir vertino praeities architektūrą. Jie suprato ją užtektinai gerai, kad galėjo paimti klasicizmo formas ir transformuoti jas į kažką kito, kas tapo dalimi jų pačių kūrybinio proceso. Jie neatstūmė praeities, bet prisiskundė jos aistrą. Mes galime abejoti moderniosios architektūros vertybėmis, bent kaip jos buvo mums interpretuotos ir perteiktos tos architektūros praktikotojų; tačiau mes taip pat galime abejoti, ar postmoderniosios architektūros vertybės yra teisingas atsakymas.

* Ši architekturo Aliganto Tamašausko paskaita buvo skaityta Penktosios mokslo ir kūrybos konferencijoje, vykusioje 1985 m. lapkričio 27 - gruodžio 1 d. Jaunimo centre, Chicagoje, architektūros sekcijoje.

Villa Savoye, Poissy, 1927. Architektas Le Corbusier.

Barcelonos Paviļjonas, 1929. Architektas Mies van der Rohe.

Chicagos teatruose

Solistė, šokejos – kaip bitės

Chicagos šiaurėje esantis vadinamas Briar Street teatras (3133 North Halsted) stato miuziklą „Beehive“ (Bičių avilys). Pavadinimas paimtas iš to ypatingo judrumo spektaklyje, pradedant net ir su kostiumais, primenančiais bites. Šis kūrinys atsiradęs iš tokio lyg ir kabaretinio pastatymo New Yorke ir išplėstas, apimant gausius įdomesnius melodijų numerius iš 1960-1970 dešimtmečio. Taigi čia girdimos melodijos kelių dešimčių kompozitorių, iš viso skamba net 42 dainos. Jos daugiausia yra vadinamos „pop“ stiliaus, palydimos vietomis trankia, „rock and roll“ muzika, kurią atlieka šeši džiaz stiliaus muzikantai, pasižymėję dideliu sugebėjimu ir įstengiantys tą muziką padaryti gana idomią.

Scenoje pasirodė šešios solistės, šokejos, aktorės, atliekančios

savo vaidmenis su dideliu gyvumu, judrumu, talentingumu. Vienas kritikas paskelbė, kad jos keičia kostiumus 35 kartus, o perukus – 32. Jos buvo parinktos iš 300 pasiūlyusių kandidačių. Visos jos su dideliu scenos patyrimu, kai kurios iškordavusios pasisekimą susilaukusios dainų plokšteles. Anne Gunn gavusi bakalaureatą Illinois universitete. Greta Pope turi filosofijos bakalaureatą iš Western kolegijos ir muzikos magistro laipsnį iš Miami universiteto. Net ir rezerve paliktas pakaitalas – Elena Ferrante yra su teatro režisierės laipsniu iš Northwestern universiteto.

Dainos skambios, primenančios to dešimtmečio didžiulius įvykius, kaip Kennedžio išrinkimo prezidentu, jo nužudymą ir kitus įvykius iki Vietnamo karo pabaigos. Vyksta lengvos impersonacijos, pvz., Elvis Presley. Scenoje tikrai, kaip bičių avilys.

Sėkmingai pasidarbavęs muzikos direktorius ir orkestratorius Skip Brevis. Jis praleidęs daugelį valandų stebėdamas to laikotarpio filmus, klausydamasis to laiko plokštelių ir išrinkdamas, kas jdomiausia. Čia skamba solo, duetai, trio, kvartetai ir t.t. Spektaklis su pasisekimu buvo pastatytas New Yorke, Washington, Floridoje, Clevelande ir jau numatytas statyti Mexico City, Toronte, Paryžiuje ir Londone. Spektaklis gana švarus, spalvingas, nuvykusieji nesigailės.

Vieniųjų komedija

Chicagos Teatro rūmuose, 1225 West Belmont, M. Wand teatras pastatė Marci Nechtow Rubin sukurta romantinę komediją „Love Seen“, kur pasijuokiamas iš modernių piršliavimo, suporavimo įstaigų. Dainų žodžiai ir melodijos, pavadintos „It's Love I've Seen“, sukurios kompozitoriaus Joel Shapiro. Vaizduojami vienišumo kankinami viengungiai: advokatas, dantų gydytojas ir kiti, kurie draugystės ieškodami net pasinaudoja moderniausia „supiršimo“ priemone, kur būsimas kandidatas parodomas vaizduojant; jis pasakojasi, kas jis yra, pareiškia norą bendrauti. Kai įvyksta taip supirštų susitikimai, būna juokingų situacijų, išryškinančių šitokio suporavimo silpnas puses.

Vykimas slenka gyvai, yra iš

ko pasijuokti. Nors komedijoje nėra kokių ypatingesnių nešvankumų, bet ji ne vaikams, o suaugusiems. Pabaigoje įvyksta ir tikrai paurusių moterų sutuoktinių sugrįžimas prie savųjų.

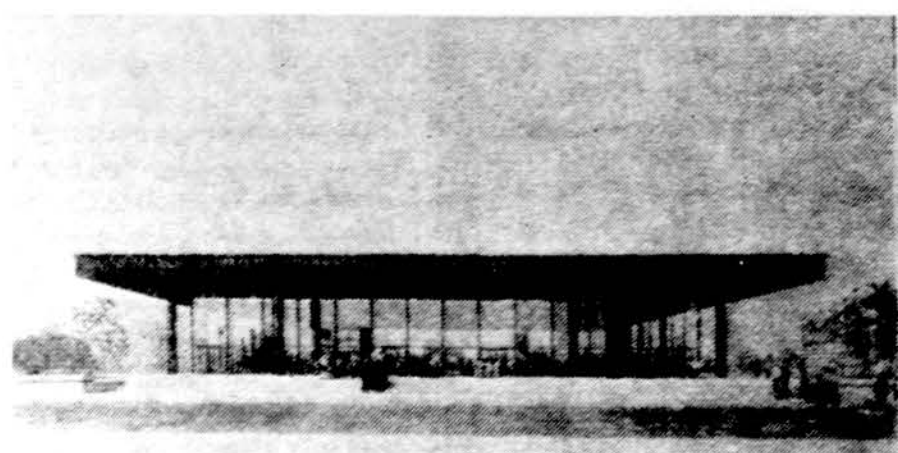
Aktoriai profesionalai ir su plačiu patyrimu. Liz Pazik profesorėja Loyola universitete, režisuoja Chicagoje statomas veikalus, kuria choreografiją. Paul Rouffa – iš Mery Griffin universiteto. Bill Smith studijavęs Northwestern universitete. Kai kurie aktoriai dalyvavę New Yorke teatruose ar filmų pastatymuose. Garsinius vaizdus ekrane sudarė Michael Neumann, turintis magistro laipsnį filmų kūrime, taikant juos televizijai.

Sanatorijos komedija

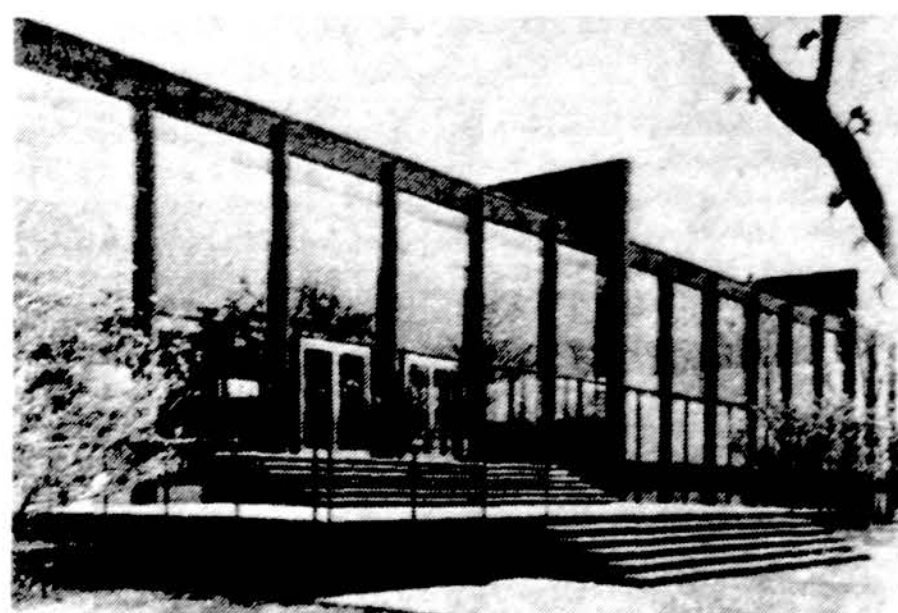
Stage Left teatras, 3244 North Clark, savo 1986-1987 metų sezoną baigia, pastatydamas Terrence McNally komediją „Ravenswood“. Tai pavadintas vietovės, kur yra ištaiginga sanatorija, kurortas, daugiausia skirtas nelaimingiesiems susituokusiems. Čia atvyksta dvi vedusių poros ir du vieniši vyrai, kurie poilsiauja pajūryje ir tvarko sveikatą bei vedybinius ryšius, vadovaujami dr. Pepper. Jis yra buvęs pats susigrūmęs su savo žmona, kuri ji laiptais nustumė, ir dabar jis po kambarį tegali judėti elektra varomoje vežiojamoje kėdėje. Savo metoduose jis labai liberalus. Sako – rūkyti nesveika, bet nerūkyti dar blogiau. Panašiai ir su gerimu.

Vedusiems kalbant tarp savęs, susiduriant su kita pora ir su atvykusiais pavieniais vyrais, susidaro nemažai komiškių situacijų, kurias lydi dažnas publikos juokas. Keletoje vietų dialogai pakrypsta į vulgarumą, bet ne per daugiausia. Komedija 1974 metais susilaukė Obie premijos ir sėkmingai buvo vaidinama Broadway teatre. Jos autorius McNally mokslus išėjęs Columbia kolegijoje, New Yorke, laimėjęs dvi Guggenheimo stipendijas, yra dramaturgų gildos vicepirmininkas. Aktoriai profesionalai, su gausiu patyrimu. Larry Peters dirbęs filmuose ir TV, pasiekęs magistro laipsnį Californijos meno institute, Los Angeles. Marjorie Hillocks dėsto jaunimo teatro kursuose. Richard Ladd sėkmingai debiutavo Chicagoje, šią komediją režisuodamas.

Juoz. Pr.

Naujoji Tautinė galerija. Berlynas, 1968. Architektas Mies van der Rohe.

Illinois Institute of Technology, Chicago, 1962. Architektas Mies van der Rohe.

Piazza d'Italia, New Orleans, 1978. Architektas Charles Moore.

„Glasnost“ ir neišsakymas romane

Romualdo Juodeikos „Laukinės aguonos“

PETRAS MELNIKAS

Romualdas Juodeika. *Laukinės aguonos*. Romanas. Vilnius: Vaga, 1986.

Romualdas Juodeika
(1933 - 1983)

Laukinės aguonos — tai daugelio veikėjų, kažkaip dirbtiniais siūlais tarp savęs surišių, romanas, prasidedas apie 1950-tuosius metus ir atvedantis iki šių dienų. Jame parodoma tų laikų atmosfera ir nemaža nepasitenkinimas okupuotoje Lietuvoje atėjusia nauja santvarka, išardžiusia ramybę visiems, net jaunuoliams, vėliau pradėjusiems vadovauti viename rajone.

Susidaro įspūdis, kad niekas tos atneštos rusų santvarkos nenorėjo. Visi tik piktai apie ją dažnai pagalvojo, bet labai nespriešino. Mat reikia kaip nors gyventi ir geriausia mokytis praktiškų dalykų, kilti į aukštesnes vietas, dažnai net sukčiaujant. Nebūnant apskriam, tenka pralaimėti savo vadovaujamaį postą gudresniems ir lankstesniems kombinatoriams.

1986 metais išleistas romanas, kaip „Vagos“ leidyklos įrašyta, buvo ilgai, niekam nesakant, autorius rašomas — nuo 1978 iki 1983 metų. Romualdas Juodeika gimė 1933 metais; 1951 metais dirbo rajono laikraštyje, baigė partinę mokyklą, skiriamas Kėdainių laikraščio redaktoriumi. 1968 metais išrenkamas ten rajono komiteto sekretoriumi. Nuo 1977 metų dirbo „Vagos“ leidyklos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoju ir „Naujų knygų“ redaktoriumi. Mirė 1983 metais Vilniuje. Taigi tokių palyginus gan atvirų, romanų iš jo jau nesulauksime. Šis — pirmas ir paskutinis.

Turinys gan komplikotas, nes daug šalutinių veikėjų. Pagrindinis jaunas veikėjas Mikas Pilaitis, romantiškas komjaunimo darbuotojas, platoniskai įsimylėjęs savo politruko Ruigio dailią žmoną Vingą, slapta su ja susitinka, myli, bet, Ruigį iškelus į žemesnės pareigas, veda ant greitųjų Angele. Netyčia sutikęs miške partizanų vadą Ožiūną, jį nušauna ir pats yra sunkiai sužeidžiamas. Studijuoja meną, moko vaikus pašybos, domisi liaudies menu. Ne karjeristas, susidraugauja su rusu Muratovu, mylinčiu rozes, ir yra gražiama žmonos, kad mažai uždirba.

Jo priešinys — jaunas Vytautas Pečiūra, atsargaus malūnininko sūnus, judrus karjeristas. Jis slepia nuo viešumos savo sesers meilę partizanų vadui Ožiūnui ir vėliau — jiems gimusiui du vaikams. Kai Pilaitis nušauna Ožiūną ir veda „nušvilpęs“ jo merginą Angele, Pečiūra skubiai veda kolūkio pirmininko Svirušio vėjavaitę dukrą Palmą, su kuria greit išsiskiria. Baigęs agronomiją, stoja į komunistų partiją, tampa ūkių vedėju, vėliau persimeta į suklaužimus pelningesnį kolūkio pirmininko darbą. Vėl veda, užauja ir gale jis yra pakeliui į dviejų kolūkių junginio pirmininko postą, prijungdamas prie savojo Svirušio kolūkį.

O Svirušis? Kas jis? Tai buvęs raudonasis partizanas rusų Kovarskio žinioje. Svirušio dukterė Palma meta medicinos studijas, gražiama, kad buvo priimta per Kovarskio protekciją, išteka už Pečiūros, išsiskiria, vėl išteka ir išsiskiria, dainuoja restorane ir turi daug vyrų gerbėjų. Pilaitis pradeda tapyti jos portretą, bet Pilaičio žmona jai rūgštini išdegina akis ir ją akla veda vienas jūrininkas. Svirušis myli žemę ir, neklausydamas valdžios potvarkių, pakelia kolūkio gerovę. Jis prigludžia po žmonos mirties muzikę Justę pas save. Gale jis medžiokleja gausa širdies smūgių ir

kolūkio pirmininkas pirmas pradėjo darbininkams mokėti grūdais.

Vieną kartą susiginėja net su savo draugu rusu, kuris jam atkerta: „Ech, Medardai, Medardai, maištinga tavo natūra. Tu sakai, kad per daug forsavom kolektyvizaciją. O kiek laiko, tavo manymu, reikėjo jai skirti, ką? Valstiečių ūkis gimdo buožes. Patemptume dešimtmetį, vėl nauja buožis plejada išaugtų. Manai, ne?“ Bet Svirušis nusileidžia: „Žmonės ima nepasitikėti kolektyvinių ūkių, praranda meilę žemei. Kas tik gali, neša kudašius į miestą...“ Taip jie ginčijasi dėl forsavom kolektyvizacijos, kuri nieko gero neatnešė kraštui, tik nepriteklius. Kaimiečiai miesteliuose stovėdavo eilėse dėl duonos. Ar ne ironija?

Istorijos mokytojas Skinulis, galvoja Pilaitis, „mus mokė ne vien istorijos: daug kalbėjo apie garbę, pareigą, sąžinę. Ir per pamokas, ir kitomis progomis jis ypač aukštindavo pareigą tėvynei Lietuvai, ištikimybę bočių atminimui, patriotizmą...“ Bet kartą sutiktas girtas taip atsako Pilaičiui: „— Išmetė! Pamokos žemo idėjinio lygio. Praeities idealizavimas. Nacionalizmo skleidimas... Aišku? Von iš tarybinės mokyklos!“

Daug padeda žymių žmonių, ypač rusų, pažintys, protekcija. Vien ištarus tuos žymius vardus, durys prasiveria, arba gali suriesti ir ožio ragą savo oponentą (psl. 257). Jei tokių nepažįsti, reikia kilti visuomenėje, mokytis, stoti į partiją, nors ja ir netikėtum. Štai Pečiūriukas, stodamas partijon, galvoja: „Nepulk ant karštųjų, bet ir nepavėluok“. Vytautui ne prie širdies Tarybų valdžia, komjaunimas — iš tėvo paveldėtas toks nusistatymas, bet kur tu, žmogau, pasidėsi. Kovoti už Lietuvą, kaip Aloyzas? Bepasimiška! Kur nuvedė jo patriotizmas? Pasiuntė Pilaičiuką pas Abraomą...

Pečiūra nebeskyrė, kur žaidimas, o kur nuoširdus darbas. Ar reikia tų partijų? Aišku, geresnė vietą duos. Jo tėvo niekas pirštu nepajudino. Nei į Germaniją, nei į Sibirą neišgrūdė. Atsargumas padėjo tėvui, bet jam gali pakenkti. Atpigę ir atsargumas, Pistoletų dienos pasibaigs ir toks Pilaitis ir kiti eis griovius kasti.

Jį neramino tik, kad jo sesuo

Iš Graikijos moterų poezijos

Rita Boumi-Pappas

VARNA

Stalinui

Tu negali pro atvirą langą išbrauti
i mano svajonių šalį
arba i mano neliečiamą prieglaudą
bandydama įtikinti mane jog esi baltas karvelis
kurio aš laukiu ir kuriam dainuoju
Tu negali paimt mano kūrinis netikėtai
išblaškyti išgąsdintus naktį
suderinti mūsų miegą — vienintelę mūsų gėrybę — i skutus,
išskleisti juodus sparnus ir užgožt mano namus
jeiti nei i tinklą i mano dar tebešlapius žodžius
šiuurkščiai matuoti jų svorį
su itarimu tikrinti jų sudėtį
aromatą išgautą po daugybės mišinių
patvirtinti nepatvirtinti
juoktis pašaipiai mane verkiančią sugavus
diktuoti savo kvailius krankimus
nukreipti mane
atsitūpti ant mano pečių su savo grobuonio nagais
iš baimės kad galiu pabėgt nuo tavęs
perėti mano sąmonėje
išsprauti i mano rūbus
i mano lovą
po mano oda
stengdamasis įtikinti mane jog esi išminčius
jog tavo atstumiančios akys varva tėviška malone
jog tavo žiaurus snapas negali įvykdyti neteisybės
jog jis niekad neisikrto i žmogaus kūną.
Neliesk manęs!
Tu nieko negali tikėtis iš mano kraujo
tai negeriamas vynas
Tu negali nuryt manęs
ar pavogti mano sielą it plėšikas
Aš maištausiu,
Aš šauksiuos pagalbos!

Eleni Vakalo

GENEALOGIJA

mano močiutė buvo valda, raukšlėta mergaitė
mano močiutės skrybėlė

Paklausiau jos, kaip ji išmylejo patį
pirmą kartą,

turėjo vaikų iš partizano Ožiūno — giminytė su „banditu“. Yra žmonių, kurie tik ir uostinėja, kas kur uodega prigludęs buvo (psl. 174). Bet niekas to nerado ir jis kils tarnyboj ir partijoj. Savo kolūkiu pralenkė Svirušio kolūkį ir tas jam pavydėjo, sakydamas: „Kiekvienas būtų mandras i skolas įsti“.

Pečiūra žinojo, kaip per tas skolas bristi. Ką valdžia skolindavo, neužteko. Jis mokėjo kyšiais gauti medžiagų statyboms, trašoms, cementui, nebijodamas kalejimo. „Nurašysi jaučioka, parduosi kolūkiečio vardu. A. šimtai būdų yra...“ O Svirušis krėtė iš molio tvartukus ir atsiliko. Pabauda yra ir už atsilikimą (Svirušis ir prarado kolūkį Pečiūrai). Pečiūra „šiuolaikiškas“, kaip ir jo žmona, užmerkianti akis vyro palaidūnavimui, nes jis — šeima aprūpinantis kombinatorius. Jame tėvo malūnininko kraujas „imti jauti už ragų“. Ir jo automobilis „Volga“ ne iš dangaus nukrito, „sukombinuotas“, o Svirušis iki šiol „gaziuke“ užpakali krato. Tegul krato, jei kvailas. Kai reikia, automobilis nuplauna ir „pačiustina“ jam kolūkiečiai (savotiškas „car wash“). Gyvena sau kaip kapitalistas! Reikia gyventi.

Gale romano ir Pilaitis yra priverstas susitaikyti su gyvenimu ir gyvenimo ironija. Jo dukterė atsisėda jaunuoju Aloyzu, su kuriuo draugauja ir jau ruošiasi ištekti. Pilaitis atrežga, spengiant ausyse, kad tai jo nušauto partizanų vado Ožiūno sūnus... Būsimas žentas! Tai ji sukrečia, bet žino, kad reikės ir su tuo susitaikyti. Prieštarauk neprieštaravęs dukrai, ar tai jai turi kokios reikšmės? Tai maža nuolaida kovotojo sūnui.

Susidaro įspūdis, kaip pradžioje

minėta, kad niekas rusų atneštos santvarkos nenorėjo. Bet ironija, kad tie, kurie romane blogai apie ją galvoja, nekenčia tu, kurie tai santvarkai priešinasi, ypač ginklu — partizanų, ir juos vadina

banditais. Bet juk dauguma veikėjų yra tokie patys „partizanai“ ar „banditai“ savo slaptose mintyse ar dialoguose! Vadinasi, gali blogai galvoti apie santvarkos negalavimus, bet tik nekelk prieš ją rankos. Kai ir apie tai romanuose bus galima ten rašyti, tada jie bus tikrai atviri, nes dabar juose kažko trūksta, nėra logikos. Leidžiama blogai mąstyti, bet ne veikti, ir tai kažkaip nesiderina. Jaučiama, kad kažko dar trūksta... Nyktukiškas galvojimas, kai raudonieji partizanai herojai, o patriotiniai — nekenčiami. Tai stoja piestu prieš šnap an atvira romano tema.

Aš dėvėjau skrybelaite
Su gėlėmis aplink
Ir ant jos viršaus buvo paukštis
Nuo paukščio kabojo kita šakelė
Ir žiedai ant šakelės
Galiosiai lizdas
Išėjosi ant mano kaklo
Čia buvo paukščiai ir ten taip pat
Paukščiai nuskrido

moralė
Mūsų gyvenimas sunkesnis kartais už mirtį,
Ką iš jo bedarytum.
Ir nuostabus taip pat.
Mirtis nepakeitė mano nuomonės.

PAKARUOKLIO DAINA

Ir tuomet peilis
Ismigo giliau
Vyrai kabantys mėnesienoje
Kokia bus pabaiga?
Atplūdo bangos
Ir užliejo tylą
Vyrai kabantys mėnesienoje
Kaip rauda prasidėjo?
Visi vaikai mielas Dieve
Troško būti jūreiviais
Vyrai kabantys mėnesienoje
Kalbėk apie mirusią vienatvę
Lauk stiebuose
Ir mes ištisė savo rankas
Paukščiams
Pasakyk mums pasakyk mums
Kaip prasidėjo rauda?
Visi peiliai
Pernelyg kieta turi smaigali
Mūsų švelniams minkštiesiems kūnams
Visi laivai ir visi medžiai
Turi virves
Tamsiai mėlynus žiedus
Ant mūsų kaklų

Iš anglų kalbos vertė Edita Nazaraite.

Rita Boumi-Pappas gimė 1906 metais Graikijoje. Ji tiki, jog poezija turi būti visuomeniška. Išleido daugiau kaip penkio dešimt poezijos rinkinių. Nuo 1956 iki 1958 m. leido poezijos žurnalą, vėliau daug rašė Graikijos spaudoje.

Eleni Vakalo gimė 1921 metais Atėnuose. Atėnų universitete studijavo archeologiją, vėliau — meno istoriją Sorbonoje. Padėdama savo vyro, įkūrė Vakalo Taikomojo meno mokyklą. Viena žymiausių Graikijos meno kritikų. Yra išleidusi daugiau kaip dešimt poezijos knygų.

PEN rezoliucija pasmerkia lietuvių inteligentijos persekiojimą

Tarptautinis PEN klubas 1987 m. gegužės 15 d. beveik vienbalsiai priėmė rezoliuciją, kurioje tarp kitko pasmerkiamas lietuvių katalikų inteligentijos okupuotoje Lietuvoje persekiojimas. Susilaikė tik trys PEN Centrai: Bulgarijos, Rytų Vokietijos ir Kinijos. Pasaulinės rašytojų organizacijos kongresas vyko gegužės 11-17 d. Lugano mieste, Šveicarijoje. Po ilgos pertraukos šiame kongrese dalyvavo du stebėtojai iš Sovietų Sąjungos: Genrikas Borovikas ir žurnalo „Ogoniok“ redaktorius Vitalijus Korotičius. Devyni išeiviai atstovavo estų ir latvių PEN Centrams. Išeivių PEN Centro delegacijoje buvo prof. Algirdas Landsbergis. Priimtos rezoliucijos tekstas:

banditais. Bet juk dauguma veikėjų yra tokie patys „partizanai“ ar „banditai“ savo slaptose mintyse ar dialoguose! Vadinasi, gali blogai galvoti apie santvarkos negalavimus, bet tik nekelk prieš ją rankos. Kai ir apie tai romanuose bus galima ten rašyti, tada jie bus tikrai atviri, nes dabar juose kažko trūksta, nėra logikos. Leidžiama blogai mąstyti, bet ne veikti, ir tai kažkaip nesiderina. Jaučiama, kad kažko dar trūksta... Nyktukiškas galvojimas, kai raudonieji partizanai herojai, o patriotiniai — nekenčiami. Tai stoja piestu prieš šnap an atvira romano tema.

Kadangi vengrų policija 1987 m. kovo 4 d. Budapeste konfiskavo 350 egzempliorių naujo vengrų savilaidinio žurnalo „Egta-jak Kőzött“ (Tarp kompasų taškų) ir daugelį rankraščių;

Kadangi šimtai knygų bei rankraščių, ypač istorinėmis ir religinėmis temomis, ir vertimų (Pascal'is, Orwell'as, Solženicinas) buvo konfiskuota 1986 m. gegužės — gruodžio mėnesiais prieš Lietuvos katalikų inteligentiją nukreiptos akcijos metu, šios tautos 600 metų krikščionybės jubiliejus išvakarėse;

Kadangi lagerio vadovybė neseniai konfiskavo lietuvių kritiko Viktoro Petkaus išsamų rankraštį apie pasaulio literatūrą, prie kurio jis triušė septynerius metus Permės 36-I konclageryje;

Kadangi ukrainiečių poetas Mykola Rudenko neseniai pareikalavo, kad lagerio vadovybė sugrąžintų jos konfiskuotą jo rankraštį,

Tarptautinis PEN klubas pakartoja savo chartoje išreikštą nusistatymą, kad niekas neturi teisės atimti iš bet kokio asmens ar bet kokios tautos svarbios jį kultūrinio palikimo dalies ar apriboti jų ryšius su pasauline literatūra;

Pareiškia, kad knygų ir rankraščių, kaip ir rašytojų, negalima įkalinti ar naikinti; išreikšia viltį, kad tie veiksmai nebus pasikartos.

V. Gaidamavičiūtė

Aguonos
Grafika, 1975

Rašytoją Mariją Aukštaitę palaidojus

JUOZAS PRUNSKIS

Negalime tylomis, kad ir susikaupimo lūdesy, praleisti netekimo nuosirdžios, jautrios, patriotiškai svajingos rašytojos Marijos Aukštaitės (Radkevičiūtės—Navikėvičienės) sulaukusi 90 metų amžiaus, ji mirė Toronte šiu metų balandžio 26 dieną. Tegul kūrybiniai laimėjimai daugeliu atžvilgiu kuklūs, bet jie šviti giliu moterišku nuosirdumu, juose atsispindi jos taurios sielos gėmės, jie buvo gaivinami nenumaldomo prarastos Lietuvos ilgesio. Jos kūrybos kraitis nemažas. Prisiminkime jos stambų eilėraščių rinkinį *Rožiu vasara*. Neeilinis jos įnašas į mūsų kultūrinį gyvenimą buvo ir pora metų redagavimas *Ne-priklausomos Lietuvos* bei bendradarbiavimas *Vienybėje*, *Tėviškes žiburiuose*, *Drauge*, *Latve*.

Gal iš jos prozos kūrinio *Išėivė* gali susidaryti įspūdis, kad ji didesnį talentą turėjo beletistikoje, bet ji mokėjo prabilti ir dailiuoju poezijos žodžiu ir yra įėjusi į lietuvių poezijos istoriją. Dauguma jos eilėraščių yra originalūs, bet ji taip pat yra davusi ir laisvų vertimų iš Goszybskio, Rudemo ir gal kitų poetų kūrybos. Prieš leisdama savo poezijos rinkinį, stengėsi jį geriau paruošti ir buvo davusi peržiūrėti rašytojui Antanui Vaičiūlačiui, brangindama jo pastabas.

Ji yra sukūrusi ir geros formos posmą, kaip šis:

*Doimittu kalnuos,
Virš purių debesų —
Lauku pūkiškie dūnos,
Edeleisio žiedu...*

Daug kur jos eilėraščiai liudija jos labai glaudų susigavimą su mūsų liaudies kūrybos nuotaikomis. Pavyzdžiui, eilėraštis „Tėviškėle“ skaitome:

*O, kregždute, lakūnėle,
Pasakyk...
Kur sukrovėi lizdužėlį
Sitasę?*

*Tos grytelės ten prie šilo
Jau nėra...
O ji buvo tėviškėle
Mūs gera...*

Būdamą taip giliai suaugusi su tėvynės žeme ir savais žmonėmis, ji giliai išgyveno išėivės ilgesingą skausmą. Eilėraštyje „Pabėgėle“ posmavo:

*Lenkia audra medį,
Priglausk mane tu.
Mirsiu ar gyvensiu —
Bet būsim kartu.*

*Vai stūbuoja girios,
Vai stūbuoja jos;
Mes abu apmirė —
Abu be dalios.*

Jos išėivijos kalvarija ypač skaudžiai padidino jos sūnaus

Marija Aukštaite
(1896-1987)

Jono tragiskasis likimas. Išvykstant tėvams ir dviems broliams į Kanadą, Jonas pasiliko Lietuvoje. Baigęs gimnaziją, įstojo į Karo mokyklą. Pasiekė vyr. leitenanto laipsnį pirmame pėstininkų pulke. Rusams okupavus Lietuvą, jis pasireiškė kaip uolus

Lietuvos laisvės mylėtojas ir nepriklausomybės siekejas. Bolševikai jį sušaudė ir jo kūną dedė majoras Juozas Navikėvičius palaidojo savo namų sode...

Marija Aukštaitė tą labai giliai išgyveno. Viena savo laiške 1946 metais ji man rašė: „Akys nuolatos mirksta ašarose...“ Savo eilėraštyje „Mano kareivėliui“ ji dejavo:

*Man tuščios kerčios pasiliko,
Be tavo, be tavo žingsnių...
Tik tavo rūbais apsiliko —
Keletas styrančių vinių.*

*Man visur kurčia, kurčia, liūdna,
nyku...*

*Kieta pagalvė patalų...
Tuščia lėkštelė tavo tyko,
Ant paruoštų mano stalų.*

Poetės tragiskasis išgyvenimas dar pagilino gautas iš Lietuvos laisvės nuosėdas, kuri dūsavos: „Netekau ir namų, ir vaikų: namus per karą sudegino, o vaikai — nežinau kur...“ — turbūt, išvežti į Sibirą. Tokie gedulo tonai šviti Aukštaitės man atsiųstuose laiškuose, kurių kele-ta ilgų tebesaugoju.

Naujos knygos

• Jeannine Timko Lechner. **KAD VĖL BŪTŲ GERALI. SUSITAIKYMO SAKRAMENTAS.** Vertė Aldona Milmantienė. Išleido anoniminis mecenatas 1987 metais. Spaus-tuvė nepažymėta. 60 psl. Kaina — 3 dol. Knyga galima užsisakyti pas Sesei Ignę, Immaculate Conception Convent, Putnam, Connecticut 06260.

Knygutė yra vertimas angliškos *Making Things Right. The Sacrament of Reconciliation*. Ji skiriama supažindinti II-IV skyriaus vaikus su išpažinties ir atgailos savokomis bei paruošti juos Susitaikymo sakramentui. Knygutės pirmieji 45 puslapiai yra darbo sasiuvinis, kuriame vaikas nupiešia paveikslą, nuspalvoja, išrašo frazę ar frazės junginį, išklijuoja iškirtą paveiksluką. Knygutės priėjimas prie nuodėmės žaismingai rimtas ir ne per tamsus. Nuodėmės savoka pristatoma paprastai: „mes nusidedame, kai tyčia darome ką nors negerą“ (psl. 15). Negera darymas knygutėje suvedamas į savimeilę ir savanaudiškumą. Įvedamos ir visuomeninės pasekmės: „Priklausyti Dievo šeimai yra panašu, kaip priklausyti beisbolo komandai. Beisbolo komandoje kiekvienas turi praktikuoti ir dirbti kartu su kitais. Kas atsitinka, kai vienas žaidėjas praleidžia daug treniruočių? Ar kai nesistengia žaisti gerai? Visa komanda nukenčia! Dievo šeimoje mes visi turime stengtis nešti Jėzaus meilę kitiems. Kai mes atsisakome myleti, kai

pešamės, neklausome ar meluojame, tai savo darbą atliekame blogai. Dievo šeima nukenčia. Mes tolstame nuo Dievo šeimos. Mums reikia vėl suartėti. Mes turime prašyti Dievą ir mūsų brolius ir seseris, kad mums atleistų ir padėtų būti malonesniais. Mums reikia Susitaikymo sakramento“ (psl. 26-27). Yra atpasakojama išpažinties eiga. Klausyklos kambaryje kunigas priima — jis yra kaip tas mylin-tis tėvas iš pasakojimo apie sūnų palaidūną. „Kai Dievas paliečia mus savo atleidžiančiu žodžiu ir meile per Susitaikymo sakramentą, tai mums gyvenimas lyg naujai prasideda. Mes žinome, kad mums atleista ir vėl jaučiamės tikri Dievo šeimos nariai“ (psl. 40).

Knygutę reikia laikyti vertingu religinio auklėjimo įrankiu — tai nauja galimybė tikėjimą perduoti, Sesei Ignės žodžiais. Tėvams ir mokytojams skirta antroji knygutės dalis (psl. 47-60). Čia paaiškinama knygutės min-tis naujai pradedant. Mes žinome, kad mums atleista ir vėl jaučiamės tikri Dievo šeimos nariai“ (psl. 40).

Knygutės priėjimas tinkamas paruošti vaiką pirmajai išpažinties — čia nebandoma užgriebti blogi jo paties šaknyse, nes to amžiaus vaikas (jeigu ramiosios šermės) tokio blogio gal net ir nepergynęs. Nuodėmė čia savotiškai suveda-ma į nesklaidų funkcionavimą bendruomenėje, o jos priežastis randama savanaudiškume ar

Gilus buvo ir jos tėvynės ilge-sys. Viena laiške 1949 metais ji rašė: „Kada, o kada, Tėvynės ežerus juoksis mums baltos lėli-jos nekaltu džiaugsmu ir kada savų šilų gaudesiai jungsis su Nepriklausomybės varpų kvėpa-vimais? Kada?“

Ji tik savo svajonėmis skris-davo į tėviškės laukus, kaip pasakojasi eilėraštyje „Atmenu grytelę“:

*Atmenu grytelę purienoms kaisyta...
Seną, seną skobnį baltučių lentų...
Kerčioje paveikslą aukštai pastatytą —
Baltuose ripuose tarp žvakių šventu.*

*Vai bėgiau, ten bėgiau per laukus,
per pievas.*

*Vel rinkčiau Mariją gražiausią
žiedų!*

*Bet jau nėr grytelės, nei tų brangių
sienų.*

Kur klojau žibuokles prie šventų pedų.

Jos sūnus savo krauju buvo išrašęs laisvės šūkį tėvynės žemėje. Tai ir mūsų poetė gai-vinos laisvės viltimis. Savo eilėraštyje „Pakils!“ ji skelbė:

*Pakils, Tėvyne, skaisti mums kaip
saulė.*

*Pakils iš gaisro vainikuos aušros.
Nes tavą laisvę mes ginam, kiek
galim,*

Mes tau nesigailim nei kraujo aukos.

savimylų. Aišku, čia yra truputį pavojingas takas, nes yra nesunku vaiką įtikinti, kad jo paties siekiai nėra svarbūs, bet viskas, kas iš jo reikalaujama daryti bendruomenės vardu, yra savo esme svarbu. „Mes galime pakeisti savimeilę į draugystę“ (psl. 41), bet netikslu nei vieną iš jų suabsoliutinti. Čia tėvams ar mokytojams reikalinga išminties ir jautrumo. Būtų gal net tikslu vaikui paaiškinti, kad nuodėmė gali kaip tik ateiti po draugystės skraiste — „neįsivaizdink“, negadink bendros nuotaikos. Lygiai taip pat liūdesys gal neturėtų būti rimtas tik su nuodėme: „Kai nusidedame, mes pasi-juntame labai nesmagiai. Jaučiamės liūdni ir vieniši. Kaip gera būtų, kad galėtume vėl viską pataisyti“ (psl. 17). Čia aiš-kiai kalbama labiau apie gailę, negu apie liūdesį. Vaikui gal reiktų paaiškinti, kad liūdna dažnai be matomos priežasties, ar dėl kūno chemijos, ar dėl oro atmainų, ar dėl visuomeninės įtampos. Būtų klaida vaikui ver-siti liūdesį kaltės jausmą.

Be aplamai nebūtų galima kal-tinti knygelę nuodėmės triviali-zacija. Jos priėjimas naudingas mums, lietuviams, kurie esame kenteje nuo per dūm tamsios Janseno tradicijos, formavusios mūsų dvasingumą ankstyves-niais dešimtmečiais.

• Constantine R. Jurgėla, Ph.D. **Lithuania and the United States: the Establishment of State Relations.** Lithuanian Historical Society, an Affiliate of The Lithuanian Research and Studies Center. Chicago, 1985. 264 psl. Kaina — 15 dol. Gaunama „Drauge“.

Knyga yra C.R. Jurgėlos dak-tarinė disertacija Fordhamo uni-versitete 1953 metais. Knyga iš-spausdinta su Tautos fondo pa-rama. Jos tematiką atskleidžia turinys: I. Reconstitution of an in-dependent Lithuania, II. Lithu-ania: new research problem for America, III. Lithuania emerges as an international problem, IV. Lithuania in pre-armistice plan-ning, V. Backstage battle of peace preliminaries, VI. Policy quest leads to Prinkipio, VII. Associa-tion with Kolchak, VIII. Trial and interpretation of new policy, IX. Pro-Kolchak policy begets a German beneficiary, X. Policy on Lithuania defined by Lansing, XI. Liquidation of the Baltic „Kolchak“ episode, XII. Amer-ican mission in Lithuania, XIII. Lithuanian American drive for a recognition, XIV. A Lithuanian mission takes over, XV. The Col-by administration, XVI. The recognition.

Rašytojas laureatas Jurgis Gliuda su žmona Maryte savo studijoje — Edmundo Arbo šaržas (spalvota grafika). Liepos 4 dieną rašytojas Jurgis Gliuda švenčia savo 81-mą gimtadienį.

• Robert Raid. **When the Soviets Come... A Factual Report.** Translated by Ursula Taube. Boreas Publishing House, Cardiff, New York. Stockholm, Sydney, Toronto, 1985. Du tomai: I. 242 psl., II. 279 psl. Kaina — 17 dol. Gaunama „Drauge“.

Knyga aprašo įvykius Estijos sostinėje Taline nuo sovietinių igulų įvedimo iki vokiečių į-žengimo į Taliną. Įvykių eiga panaši į Latvijos ir Lietuvos. Knyga parašyta pirmuoju asmeniu, o įvykiai rišami su 1933 metais gimnaziją baigusiu vyrų likimais. Iš dvidešimt trijų abiu-rių karo audras pergyvena tik keturi, ir jie gyvena po visą pasaulį išsibarstę: Juri — Curacao, Imps — Barcelonoj, Herbert — Chicagoj, o Robert — kur nors Vokietijoje (knyga pirmą pasirodė vokieškai 1953 metais).

Nors knyga yra Robert Raid at-siminimai, ji skaitoma lyg kuris Romualdo Spalio romanas. Daug veikėjų, tačiau jų kiekvienas nu-tapytas su didele meile ir gyvas skaitytojui. Pasakotojo charak-teris irgi keičiasi knygai besi-vystant (ir tai knygos pliusas). Kad jis skaitytojui nėra visai sim-patingas, prideda prie knygos įti-kimumo, nes skaitytojui būtų sunki oficialaus heroizmo našta. Knygos centre yra žmonės, kurie yra aplinkybių tinkami pagauti, o tačiau ir tas pačias aplinkybes la-bai skirtingai reaguoja. Ypač simpatingos Roberto moterys: mylimoji Elfi, Lonny, Margit, Silvi. Yra ir iš esmės teigiamų komunistų veikėjų (pavyzdžiui: tekstilės pramonės departamento viršininkas Roog), ir taip pat ne-patrauklių, nors ir tragiškų (kla-sės draugas Sulo).

Lietuviai skaitytojas ras Estijoje skirtingų nuo Lietuvos bolše-vikmečio aspektų — krašto pre-zidento santykiai su valdžiomis, tarptautinės brigados Ispanijoje karių uniformos, vietinių ko-munistų valymai (pakeičiant juos iš Rusijos atvykusiais). Karui prasidėjus vyksta partizaninės kovos kelis mėnesius (vokiečiai pasiekia Taliną tik rugpjūčio gale). Čia siaučia naikinimo būriai, kurie kankina ir žudo ne tik estus partizanus, bet ir jų gimines. Tų naikinimo būrių tarpe minimi ir lietuvių būriai: „1941 m. liepos 7 d. vokiečių da-liniai perėjo Estijos sieną ir grei-tai stūmėsi priekiu. Atsitrau-kiantieji sovietų kareiviai ir lie-tuvių naikinimo batalionai pa-sižymėjo ypač žiauriu ir brutaliu elgesiu prieš pietų Estijos žmones“ (II, psl. 193).

Knyga švariai išspausdinta, turinys įdomus ir vertas skai-tytojo dėmesio. Vertimas atliktas sklandžiai, nors vertėja dažnai naudoja „Soviet“ sinonimu „Rus-sian“, kas įvelia anachronizmą, kaip sakinyje, kuriame kalbama apie rusų statytą cerkvę ant Toompea kalno (psl. 125): „A large crack has formed in the on-ly building built by the Soviets in Talinn.“ Korektūros klaidų like

gana daug, nors kai kurios pa-daro tekstą nepaprastai iškalbu, kaip pavyzdžiui šioji (I, psl. 153): „The posters — they were still wet with pain — read: ‘Long live Soviet-Estonia’, ‘Integrate Estonia into the USSR’, ‘Long live our friend and leader, the great Stalin’.“ Dvieju tomų korektūrą skaitė turbūt skirtingi žmonės, nes pirmojo gale yra mergina Claudia, o antrajame figūroja perdėm Klaudia. Lau-žymo klaidos retos, bet jų viena labai dramatiška: psl. 175 vidury ketvertas colių teksto priklauso psl. 174.

Užsklandai reiktų atkreipti dėmesį į knygos apipavidalinimą: ir pavadinimas, ir viršelyje Molotovo, Ribbentropo ir Stalino nuo-trauka tikrai pristato knygą kaip standartinę politinę brošiūrą, kurią skaitys tik tas, kuris yra ištikimesnės komunistų žala. Tad kai savo ruožtu mes, lietuviai, lei-džiame knygas, kurias norė-tume, kad skaitytų plačios žmonių grupės, turėtume pagal-voti ir apie knygų apipavi-dalinimą, kad jis neatstumtų kaip tik tų skaitytojų, kuriuos bandomė pasiekti.

(a. kt.)

• Alfonsas Šešplaukis. **Litu-anica Collections in Euro-pean Research Libraries. A Bibliography.** The Lithuanian Research and Studies Center, Inc., 5620 South Claremont Avenue, Chicago, IL 60629. Knyga išleista su Lietuvių Fondo parama. Spausdino Mykolas Morkūno spaustuvė, Chicago, 1986. xvi, 215 psl., korektūra lapas.

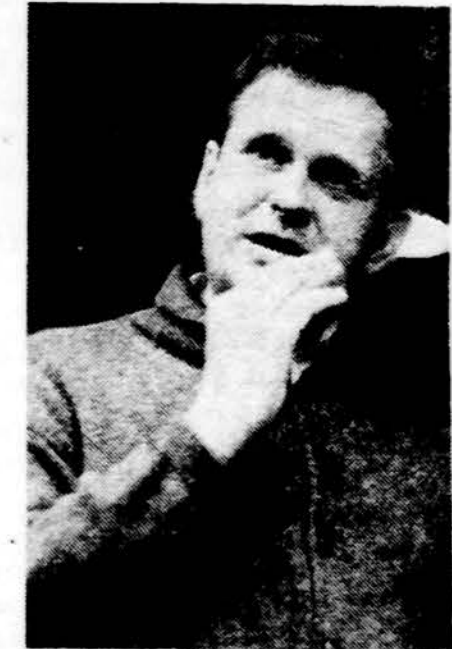
Ši naudinga bibliografija apima keturis lituanistinius rinkinius Vakarų Europos bibliotekose: dr. Viliaus Gaigalačio, profesorius Eduard Hermann, profesorius Ernst Fraenkel ir diplomato bei istoriko Petro Klimo. Pirmieji trys yra Vakarų Berlyne, o Klimo bibliotekos dalys yra Muenchene ir Paryžiuje. Dr. Viliaus Gaigalačio biblioteka susideda daugiau iš knygų apie lietuvių kultūrinį gy-venimą IX ir XX amžiuose — ji dabar yra Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Vakarų Berlyne. Lingvisto profesorius Eduard Hermann biblioteka susi-deda iš dešimt tūkstančių tomų (aišku, tik dalis knygų yra apie lituanistiką). Čia yra ir retų knygų, kaip pavyzdžiui, Bretkūno Postilė. Lingvisto Ernst Fraenkel rinkinys yra Freie Universitaet Berlin Indogermanisches Semi-nar bibliotekos dalis. Milžiniška Petro Klimo biblioteka buvo po karo skelta į kelias dalis. Viena dalis (daugiausia istoriniai vei-turiniai įdomus ir vertas skai-tytojo dėmesio. Vertimas atliktas sklandžiai, nors vertėja dažnai naudoja „Soviet“ sinonimu „Rus-sian“, kas įvelia anachronizmą, kaip sakinyje, kuriame kalbama apie rusų statytą cerkvę ant Toompea kalno (psl. 125): „A large crack has formed in the on-ly building built by the Soviets in Talinn.“ Korektūros klaidų like

liografija apima spausdinius dvylika kalbų, šalia lietuvių. Bib-liografija suskirstyta į keliolika dalių: I. Reference works. II Geo-graphy, III. Ethnography and po-pulation, IV. Folklore, V. History and archeology, VI. Religion, VII. Philosophy and psychology, VIII. Law, IX. Government and politics, X. Economy, XI Social life, XII Education and research, XIII. Science, XIV. Arts, XV. Lan-guage, XVI. Literature, XVII. Press and journalism.

Knyga labai kruopščiai paruoš-ta, su autorių ir pavadinimų rodyklėmis. Lituanistinių tomų tyrinėtojams ji bus išliekančios vertės. Lietuvių Fondo parama šią knygą išleidžiant yra pavyz-dys tikrai vertingo fondo lėšų panaudojimo.

Venclova apie jaunąjį Pasternaką

Tomo Venclovos straipsnis apie Borisą Pasternaką pasirodė Washingtono leidžiamame *The New Republic* (1987.VII.6), viename pagrindinių JAV politikos bei kultūros žurnalų.

Tomas Venclova
Nuotrauka Jono Kuprio

Straipsnyje, pavadintame „In the Lion's Mouth“, Venclova apžvelgia įžymaus rusų rašytojo ankstyvąją kūrybą, sutelktą neseniai išėjusiame Christopher Barnes redaguotame rinkinyje *The Voice of Prose: Early Prose and Autobiography by Boris Pasternak* (Grove Press). Lengvu sąmoju ir taikliais palyginimais atstautame rašinyje Venclova ryškina Pasternako sąltus su aplinka, jo kūrybinę evoliuciją, pasaulio koncepciją, o taip pat ir jo pažiūras poezijos ir prozos san-tykio klausimu. Prestižiniame *The New Republic* žurnale Venclova bendradarbiauja nebe pirmą kartą; pernai ten pat iš-spausdintas jo rašinys apie Mariną Cvetajevą. Prie straips-nio apie Pasternaką pažymėta, kad Venclova yra lietuvių rašytojas ir dosto rusų literatūrą Yale universitete. Malonu ir reikšminga, jog kaip tik lietuviui pavedama aptarti svarbius litera-tūrinius įvykius, susijusius su represuotu 20-jo amžiaus rusų klasikų vertimais į anglų kalbą.

M. Dr.

Prie klausyklos Sv. Petro bazilikoje, Vatikane, 1984 metais.

Nuotrauka Algimanto Kežio